

فهرست مطالب

مقدمه:	۱۵
قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور مدنی مصوب بیست و یکم فروردین ماه ۱۳۷۹	۱۷
کلیات	۱۷
باب اول - در صلاحیت دادگاهها	۲۹
فصل اول - در صلاحیت ذاتی ونسب دادگاهها	۲۹
فصل دوم - اختلاف در صلاحیت و ترتیب حل آن	۷۹
باب دوم - وکالت در دعاوی	۹۵
باب سوم - دادرسی نخستین	۱۲۸
فصل اول - دادخواست	۱۲۸
مبحث اول - تقدیم دادخواست	۱۲۸
مبحث دوم - شرایط دادخواست	۱۳۰
مبحث سوم - موارد توقیف دادخواست	۱۳۵
مبحث چهارم - پیوست های دادخواست	۱۴۷
فصل دوم - بهای خواسته	۱۵۰
فصل سوم - جریان دادخواست تا جلسه رسیدگی	۱۶۶
مبحث اول - جریان دادخواست	۱۶۶
مبحث دوم - ابلاغ	۱۷۲
مبحث سوم - ایرادات و موانع رسیدگی	۱۹۲
فصل چهارم - جلسه دادرسی	۲۳۳

۲۶۱	فصل پنجم - توقیف دادرسی و استرداد دعوا و دادخواست.....
۲۸۵	فصل ششم - امور انقائی.....
۲۸۵	مبحث اول - تأمین خواسته.....
۳۲۶	مبحث دوم - ورود شخص ثالث.....
۳۳۲	مبحث سوم - جلب شخص ثالث.....
۳۴۰	مبحث چهارم - دعوای متقابل.....
۳۵۴	مبحث پنجم - اخذ تأمین از اتباع دولت‌های خارجی.....
۳۵۷	فصل هفتم - تأمین دلیل و اظهارنامه.....
۳۵۷	مبحث اول - تأمین دلیل.....
۳۵۹	مبحث دوم - اظهارنامه.....
۳۶۲	فصل هشتم - دعوی تجدونی، ممانعت از حق و مزاحمت.....
۳۸۸	فصل نهم - سازش و درخواست آن.....
۳۸۸	مبحث اول - سازش.....
۳۹۴	مبحث دوم - درخواست صلح.....
۳۹۶	فصل دهم - رسیدگی به دلایل.....
۳۹۶	مبحث اول - کلیات.....
۴۰۴	مبحث دوم - اقرار.....
۴۰۸	مبحث سوم - اسناد.....
۴۴۳	مبحث چهارم - گواهی.....
۴۵۲	مبحث پنجم - معاینه محل و تحقیق محلی.....
۴۵۷	مبحث ششم - رجوع به کارشناس.....
۴۶۹	مبحث هفتم - سوگند.....
۴۸۶	مبحث هشتم - نیابت قضایی.....
۴۸۹	فصل یازدهم - رأی.....
۴۸۹	مبحث اول - صدور و انشای رأی.....
۵۰۲	مبحث دوم - ابلاغ رأی.....
۵۰۴	مبحث سوم - حکم حضوری و غیابی.....
۵۱۱	مبحث چهارم - واخواهی.....
۵۲۷	مبحث پنجم - تصحیح رأی.....

۵۳۱	مبحث ششم - دادرسی فوری
۵۵۹	باب چهارم - تجدیدنظر
۵۵۹	فصل اول - احکام و قرارهای قابل نقض و تجدیدنظر
۵۶۰	فصل دوم - آرای قابل تجدیدنظر
۵۷۶	فصل سوم - مهلت تجدیدنظر
۵۷۹	فصل چهارم - دادخواست و مقدمات رسیدگی
۵۹۲	فصل پنجم - جهات تجدیدنظر
۶۱۷	باب پنجم - فرجام‌خواهی
۶۱۷	فصل اول - فرجام‌خواهی در امور مدنی
۶۱۷	مبحث اول - فرجام‌خواهی و آرای قابل فرجام
۶۲۸	مبحث دوم - موارد نقض
۶۳۲	مبحث سوم - ترتیب فرجام‌خواهی
۶۴۰	مبحث چهارم - ترتیب رسیدگی
۶۴۳	مبحث پنجم - مهلت فرجام‌خواهی
۶۴۴	مبحث ششم - اقدامات پس از نقض
۶۵۶	مبحث هفتم - فرجام تبعی
۶۵۸	فصل دوم - اعتراض شخص ثالث
۶۸۰	فصل سوم - اعاده دادرسی
۶۸۰	مبحث اول - جهات اعاده دادرسی
۶۸۵	مبحث دوم - مهلت درخواست اعاده دادرسی
۶۹۰	مبحث سوم - ترتیب درخواست اعاده دادرسی و رسیدگی
۷۰۵	باب ششم - مواعد
۷۰۵	فصل اول - تعیین و حساب مواعد
۷۱۰	فصل دوم - دادن مهلت و تجدید موعد
۷۱۲	باب هفتم - داوری
۷۴۵	باب هشتم - هزینه دادرسی و اعسار
۷۴۵	فصل اول - هزینه دادرسی
۷۵۸	فصل دوم - اعسار از هزینه دادرسی

۷۶۷	باب نہم - مطالبہ خسارت و اجبار بہ انجام تعہد
۷۶۷	فصل اول - کلیات
۷۷۰	فصل دوم - خسارات
۷۷۳	فصل سوم - مستثنیات دین
۷۷۶	سایر مقررات
۷۷۷	قانون اجرای احکام مدنی مصوب اول آبان ماہ ۱۳۵۶
۷۷۷	فصل اول - قواعد عمومی
۷۷۷	مبحث اول - مقدمات اجرا
۷۸۶	مبحث دوم - دادورزها (مأمورین اجرا)
۷۸۸	مبحث سوم - ترتیب اجرا
۸۰۴	فصل دوم - توقیف اموال
۸۰۴	مبحث اول - مقررات عمومی
۸۰۹	مبحث دوم - در توقیف اموال منقول
۸۱۹	مبحث سوم - صورت برداری از اموال منقول
۸۲۰	مبحث چهارم - ارزیابی اموال منقول
۸۲۲	مبحث پنجم - حفظ اموال منقول توقیف شدہ
	مبحث ششم - توقیف اموال منقول محکوم علیہ کہ نزد شخص ثالث
۸۲۳	است
۸۲۶	مبحث ہفتم - توقیف حقوق مستخدمین
۸۲۸	مبحث ہشتم - توقیف اموال غیر منقول
۸۳۱	مبحث نہم - صورت برداری اموال غیر منقول
۸۳۲	مبحث دہم - ارزیابی و حفظ اموال غیر منقول
۸۳۳	فصل سوم - فروش اموال توقیف شدہ
۸۳۳	مبحث اول - فروش اموال منقول
۸۳۷	مبحث دوم - فروش اموال غیر منقول
۸۳۹	فصل پنجم - اعتراض شخص ثالث
۸۴۶	فصل ششم - حق تقدم
۸۴۸	فصل ہفتم - تأدیہ طلب

۸۴۹	فصل هشتم - هزینه‌های اجرایی
۸۵۳	فصل نهم - احکام و اسناد لازم الاجرای کشورهای خارجی
۸۵۷	قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی مصوب پانزدهم مهر ماه ۱۳۹۳
۸۷۱	قانون امور حسبی مصوب دوم تیر ماه ۱۳۱۹
۸۷۱	باب اول - در کلیات
۸۸۲	باب دوم - در قیمومت
۸۸۲	فصل اول - صلاحیت دادگاه قیمومت
۸۸۵	فصل دوم - ترتیب تعیین قیم
۸۹۳	فصل سوم - اختیارات و مسؤولیت قیم
۸۹۹	فصل چهارم - عزل قیم
۹۰۵	باب سوم - امور راجع به امین
۹۱۲	باب چهارم - راجع به غایب مفقود الاثر
۹۱۲	فصل اول - در صلاحیت دادگاه
۹۱۳	فصل دوم - در تعیین امین
۹۱۴	فصل سوم - دادن اموال به طور موقت به تصرف امین
۹۱۷	فصل چهارم - در حکم موت فرضی
۹۲۳	باب پنجم - در امور راجع به ترکه
۹۲۳	فصل اول - در صلاحیت
۹۲۵	فصل دوم - در مهر و موم
۹۳۱	فصل سوم - در برداشتن مهر و موم
۹۳۳	فصل چهارم - در تحریر ترکه
۹۳۸	فصل پنجم - راجع به دیون متوفی
۹۳۸	مبحث اول - استیفای دین از ترکه
۹۴۴	مبحث دوم - قبول ترکه
۹۴۷	مبحث سوم - رد ترکه
۹۴۹	مبحث چهارم - قبول دیون مطابق صورت تحریر ترکه
۹۵۰	مبحث پنجم - تصفیه

فصل ششم - راجع به وصیت	۹۵۴
فصل هفتم - در تقسیم	۹۶۰
فصل هشتم - در ترکه متوفای بلا وارث	۹۶۷
فصل نهم - راجع به ترکه اتباع خارجه	۹۶۹
فصل دهم - در تصدیق انحصار وراثت	۹۷۲
باب ششم - در هزینه	۹۷۹
قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب مصوب پانزدهم تیرماه ۱۳۷۳ با اصلاحات و الحاقات بعدی	۹۸۴
آیین‌نامه اصلاحی قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب مصوب نهم بهمن‌ماه ۱۳۸۱ با اصلاحات بعدی	۱۰۰۸
دادرسی الکترونیکی (از قانون آیین دادرسی کیفری) مصوب هشتم مهرماه ۱۳۹۳	۱۰۱۵
بخش نهم - دادرسی الکترونیکی	۱۰۱۵
آیین‌نامه اجرایی ایجاد دفاتر خدمات الکترونیک قضایی و قانون آیین دادرسی مصوب بیست و ششم اسفندماه ۱۳۹۶	۱۰۲۰
فصل اول: خدمات الکترونیک قضایی	۱۰۲۰
فصل دوم: تشکیلات و کارکنان دفتر	۱۰۲۲
فصل سوم: اداره کل خدمات الکترونیک قضایی و شورای مشورتی	۱۰۲۳
فصل چهارم: کانون دفاتر خدمات الکترونیک قضایی	۱۰۲۴
فصل پنجم: مقررات اداری و انتظامی	۱۰۲۵
آیین‌نامه نحوه استفاده از سامانه‌های رایانه‌ای یا مشابه‌اتسی مصوب بیست و چهارم مردادماه ۱۳۹۵	۱۰۲۸
فصل اول: تعاریف و کلیات	۱۰۲۸
فصل دوم: طرح شکایت و دعوا	۱۰۳۰
فصل سوم: ارجاع پرونده	۱۰۳۰

۱۰۳۰	فصل چهارم: ابلاغ الکترونیکی
۱۰۳۳	فصل پنجم: نیابت قضایی
۱۰۳۴	فصل ششم: مقررات عمومی و امنیتی
۱۰۳۵	قانون شوراهای حل اختلاف مصوب شانزدهم آذرماه ۱۳۹۲
۱۰۶۵	آیین نامه اجرایی قانون شوراهای حل اختلاف مصوب چهارم دی ماه ۱۳۹۵
۱۰۷۴	قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری مصوب بیست و دوم آذرماه ۱۳۹۰
۱۰۷۴	بخش اول - تشکیلات
۱۰۷۷	بخش دوم - آیین دادرسی
۱۰۷۷	فصل اول - صلاحیت
۱۰۹۲	فصل دوم - ترتیب رسیدگی
۱۰۹۲	مبحث اول - رسیدگی در شعب بدوی
۱۱۰۶	مبحث دوم - رسیدگی در شعب تجدیدنظر
۱۱۱۰	مبحث سوم - رسیدگی در هیأت عمومی
۱۱۱۶	بخش سوم - اعاده دادرسی
۱۱۱۸	بخش چهارم - اجرای احکام
۱۱۲۱	بخش پنجم - سایر مقررات
۱۱۲۲	آیین نامه اداره جلسات هیأت عمومی و هیأت های تخصصی دیوان عدالت اداری مصوب چهارم بهمن ماه ۱۳۹۳
۱۱۲۲	فصل اول - اصطلاحات
۱۱۲۲	فصل دوم - هیأت های تخصصی
۱۱۲۲	بند اول - ترکیب و ساختار
۱۱۲۳	بند دوم - ترتیب تشکیل جلسات هیأت تخصصی و رأی گیری
۱۱۲۴	بند سوم - ترتیب رسیدگی به درخواست ابطال مصوبات در هیأت های تخصصی
۱۱۲۶	فصل سوم - هیأت عمومی

۱۱۲۶	..... بند اول - ساختار هیأت عمومی
۱۱۲۶	..... بند دوم - نحوه تشکیل جلسات هیأت عمومی
۱۱۲۸	..... بند سوم - رسیدگی به درخواست ابطال مصوبات
.....	بند چهارم - رسیدگی به درخواست صدور رأی وحدت رویه و رأی ایجاد رویه
۱۱۲۹	.....
.....	قانون نظارت بر رفتار قضات مصوب هفدهم مهرماه ۱۳۹۰
۱۱۳۱	..... کلیات
۱۱۳۱	..... فصل اول - دادگاه عالی و دادرسی انتظامی قضات
۱۱۳۴	..... فصل دوم - تخلفات آنها و تخلفات انتظامی
۱۱۳۷	..... فصل سوم - آیین رسیدگی به تخلفات انتظامی
۱۱۴۵	..... فصل چهارم - تعلیق قاضی
۱۱۴۶	..... فصل پنجم - رسیدگی به صلاحیت قضات
.....	آیین‌نامه اجرایی قانون نظارت بر رفتار قضات مصوب بیست و پنجم اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۲
۱۱۵۰	..... کلیات
۱۱۵۱	..... فصل اول - تشکیلات
۱۱۵۱	..... فصل دوم - تخلفات انتظامی
۱۱۵۲	..... فصل سوم - آیین رسیدگی به تخلفات انتظامی
۱۱۵۴	..... فصل چهارم - تعلیق قاضی
۱۱۵۵	..... فصل پنجم - رسیدگی به صلاحیت قضات
.....	آیین‌نامه اجرایی ماده ۱۸۷ قانون برنامه سوم توسعه مصوب بیست و هشتم بهمن‌ماه ۱۳۹۷
۱۱۶۷	..... جدول مواعد قانون آیین دادرسی مدنی

قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور مدنی مصوب بیست و یکم فروردین ماه ۱۳۲۹

کلیات

- ماده ۱ - آیین دادرسی مدنی، مجموعه اصول و مقرراتی است که در مقام رسیدگی به امور حسبی و کلیه دعاوی مدنی و بازرگانی در دادگاههای عمومی، انقلاب، تجدیدنظر، دیوان عالی کشور و سایر مراجعی که به موجب قانون موظف به رعایت آن می باشند به کار می رود.
- مرجع رسیدگی به دعاوی تجاری، دادگاههای... است و آیین رسیدگی به آنها علی القاعده برابر قانون... انجام می شود.
- الف) عمومی - آیین دادرسی مدنی.   ب) عمومی - آیین دادرسی تجاری.
- ج) تجاری - آیین دادرسی مدنی.   د) تجاری - آیین دادرسی تجاری.
- (آزمون کارشناسی ارشد دانشگاه سراسری، ۱۳۹۲)
- ✓ گزینه الف صحیح است.
- مطابق قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور مدنی، «آیین دادرسی مدنی مجموعه اصول و مقرراتی است که در مقام رسیدگی به... توسط مراجع قضایی بکار گرفته می شود.»
- الف) امور حسبی.   ب) دعاوی مدنی.
- ج) دعاوی بازرگانی.   د) همه موارد فوق.
- (آزمون کشاوران حقوقی، ۱۳۸۵)
- ✓ گزینه د صحیح است.
- رسیدگی به دعاوی بازرگانی، در حال حاضر، در دادگاههای... برابر... به عمل می آید. جز در مواردی که ترتیب خاصی تعیین شده باشد.
- الف) تجاری - قانون تجارت.   ب) عمومی - قانون تجارت.
- ج) تجاری - قانون آیین دادرسی مدنی.   د) عمومی - قانون آیین دادرسی مدنی.
- (آزمون کارشناسی ارشد دانشگاه سراسری، ۱۳۸۴)
- ✓ گزینه د صحیح است.
- ماده ۲ - هیچ دادگاهی نمی تواند به دعوایی رسیدگی کند مگر این که شخص یا اشخاص ذی نفع یا وکیل یا قائم مقام یا نماینده قانونی آنان رسیدگی به دعوا را برابر قانون درخواست نموده باشند.

نمایندگی پدر از فرزند مجنون که جنون او متصل به صغر باشد نمایندگی... و نمایندگی قیم از صغیری که ولی خاص ندارد نمایندگی... است.

- (الف) قضایی - قضایی
(ب) قانونی - قراردادی
(ج) قضایی - قانونی
(د) قانونی - قضایی

(آزمون کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد، ۱۳۸۹)

گزینه د صحیح است. نمایندگی قانونی به مفهوم اعم را می‌توان به نمایندگی قانونی به مفهوم اخص، نمایندگی قضایی و نمایندگی قراردادی در اقامه دعوا تفکیک نمود.

نخست) نمایندگی قانونی به مفهوم اخص: در مواردی است که نمایندگی نماینده، نسبت به اصل، در قانون، به طور مشخص، تعیین گردیده و بنابراین اراده هیچ‌یک از دو طرف در آن تاثیری ندارد؛ مانند نمایندگی پدر و جد پدری از فرزند و با اغماض نمایندگی وصی منصوب از سوی ایشان که همگی ولایت قهری محسوب می‌گردند؛ رایحه شناسنامه برای اثبات این نوع نمایندگی کافی است.

نمایندگی وزراء، رؤسای سازمان‌های عمومی و نهادهای انقلابی و مدیران شرکت‌های تجاری از این قسم می‌باشند.^(۱) این نمایندگان باید دلیل نمایندگی مستقیم یا مع الواسطه مجاز خود را برای اثبات سمت ارایه نمایند.

دوم) نمایندگی قضایی: این نوع نمایندگی در مواردی می‌یابد که نمایندگی نماینده به موجب رای دادگاه تعیین و اعلام شده باشد؛ مانند نمایندگی قیم از صغیر یا مجنون که تحت قیمومت اوست و همچنین امین چنین (ماده ۱۰۳ ق.ا.ج. با لحاظ ماده ۱۰۴ همین قانون) و امین غایب مفقود الاثر (ماده ۱۰۱۲ ق.م. و ماده ۱۴۰ ق.ا.ج. با لحاظ ماده ۱۱۹ همین قانون). امین عاجز (مواد ۱۰۴ و ۱۱۸ ق.ا.ج.) نیز؛ اگرچه به موجب ماده ۱۲۳ ق.ا.ج. احکام وکیل نسبت به او جاری است اما نماینده قضایی او محسوب است. در حقیقت، حقوق و تکالیف امین عاجز همان حقوق و تکالیف وکیل در مقابل موکل است اما امین عاجز توسط مرجع قضایی تعیین می‌شود.

سوم) نمایندگی قراردادی در اقامه دعوا: این نوع نمایندگی را باید به وکلای دادگستری، نمایندگان حقوقی موضوع ماده ۳۲ ق.ا.د.م. و نیز موارد منصوصی که شخص می‌تواند نماینده غیر وکیل دادگستری معرفی نماید، منحصر نمود.^(۲) (دکتر شمس، عبدالله، آیین دادرسی مدنی، جلد نخست، ش. ۵۳۱-۵۲۷).^(۳)

نمایندگی پدر از فرزند صغیر، نمایندگی... و نمایندگی امین عاجز از او نمایندگی... است.

- (الف) قضایی - قانونی
(ب) قضایی - انتخابی
(ج) قانونی - قضایی
(د) قانونی - انتخابی

۱. البته نمایندگی شخص معین نماینده در این موارد مبتنی بر قرارداد و تعیین نیز می‌باشد.
۲. البته حق اقامه دعوا برای نماینده قانونی به مفهوم اخص و نماینده قضایی محفوظ خواهد بود.
۳. ارجاع به جلد نخست این کتاب از این پس جهت رعایت اختصار به صورت (دکتر شمس، ج. ۱، ش. ...) انجام می‌شود.

(آزمون کارشناسی ارشد دانشگاه سراسری، ۱۳۸۳)

گزینه ج صحیح است.

هیچ دادگاهی نمی تواند به دعوایی رسیدگی کند:

الف) مگر این که خواهان یا وکیل یا قائم مقام یا نماینده قانونی وی رسیدگی به دعوا را با رعایت مقررات خواسته باشد.

ب) مگر این که خواهان یا فرد ذی سمت از سوی او با موازین و مقررات جاری اقامه دعوا نموده باشد.

ج) مگر این که شخص یا اشخاص ذی نفع یا وکیل یا قائم مقام یا نماینده قانونی آنان رسیدگی به دعوا را برابر قانون درخواست کرده باشند.

د) مگر این که شخص یا اشخاص حقیقی یا حقوقی یا ذی سمت قانونی از سوی آنان با رعایت کلیه موازین و مقررات جاری درخواست کامل داده باشند.

(آزمون مشاوران حقوقی، ۱۳۸۰)

(آزمون استخدام قضات، ۱۳۷۹ و ۱۳۷۸)

گزینه ج صحیح است.

دادگاه در صورتی به دعوای حقوقی رسیدگی نمی نماید که:

الف) ذی حق دادخواست تنظیم نموده باشد.

ب) به وجود حق علم داشته باشد.

ج) حق مستند به سند رسمی باشد.

د) حق مستند به دلایل مصرح در قانون باشد.

(آزمون کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد، ۱۳۷۵)

گزینه الف صحیح است.

ماده ۳ - قضات دادگاهها موظفند موافق قوانین به دعوای رسیدگی کرده، حکم مقتضی صادر و یا فصل خصومت نمایند. در صورتی که قوانین موضوعه کامل یا صریح نبوده یا متعارض باشند، یا اصلاً قانونی در قضیه مطروحه وجود نداشته باشد، با استناد به منابع معتبر اسلامی یا استوای معتبر و اصول حقوقی که مغایر با موازین شرعی نباشد، حکم قضیه را صادر نمایند و نمی توانند به بهانه سکوت یا نقص یا اجمال یا تعارض قوانین از رسیدگی به دعوا و صدور حکم امتناع ورزند و الا مستنکف از احقاق حق شناخته شده و به مجازات^(۱) آن محکوم خواهند شد.

تبصره - چنانچه قاضی مجتهد باشد و قانون را خلاف شرع بداند پرونده به شعبه دیگری جهت رسیدگی ارجاع خواهد شد.

چنانچه قاضی مجتهد باشد و قانون حاکم بر دعوا را خلاف شرع بداند، کدام مورد صحیح است؟

الف) باید از رسیدگی امتناع کند، حتی اگر دعوای مطروحه راجع به اصل نکاح و با طلاق باشد.

ب) می تواند از رسیدگی امتناع کند و نوع دعوا اثری ندارد.

- (ج) فقط در دعاوی غیرمالی می‌تواند از رسیدگی امتناع کند.
 (د) باید از رسیدگی امتناع کند، مگر دعوی مطروحه راجع به اصل نکاح و یا طلاق باشد.
 (آزمون وکالت، ۱۳۹۷)

گزینه الف صحیح است.

اگر قاضی مجتهد باشد و قانون را خلاف شرع بداند، چگونه باید اقدام کند؟

- الف) باید طبق اجتهاد خود عمل کند.
 ب) باید طبق قانون عمل کند.
 ج) باید قرار عدم صلاحیت صادر کند.
 د) باید قرار امتناع از رسیدگی صادر کند.

(آزمون کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد، ۱۳۹۴)

گزینه د صحیح است. رجوع شود به: دکتر شمس، عبدالله، آیین دادرسی مدنی، جلد دوم، ش. ۵۳۶.^(۱)

چنانچه در اثر تامل یا موضوع مطروحه، حکم قانونی موجود نباشد قاضی رسیدگی کننده مکلف است به

استناد منابع معتبر اسلامی و بافتاری معتبر و... حکم قضیه را صادر نماید.

- الف) اصول حقوقی و عرف مسلم و معتبرین.
 ب) اصول حقوقی و عرف مسلم.
 ج) اصول حقوقی.
 د) عرف.

(آزمون وکالت، ۱۳۹۰)

گزینه ج صحیح است.

چنانچه در قضیه مطروحه اصلاً قانونی وجود نداشته باشد، وظیفه قاضی چیست؟

- الف) باید حکم به رد دعوی صادر نماید.
 ب) باید با مصالحه فصل خصومت کند.
 ج) باید به داوری ارجاع دهد.
 د) باید به استناد منابع معتبر اسلامی و اصول حقوقی که مغایر با موازین شرعی نباشد حکم مقتضی صادر کند.

(آزمون وکالت، ۱۳۸۷)

گزینه د صحیح است.

چنانچه قاضی مجتهد باشد و قانون را مخالف شرع بداند:

- الف) پرونده را به دیوان عالی کشور ارسال می‌نماید تا حل اختلاف شود.
 ب) باید بر اساس اجتهاد خود رای صادر کند و رای قابل تجدیدنظر است.
 ج) باید بر اساس اجتهاد خود رای صادر نماید و رای قطعی است.
 د) پرونده به شعبه دیگری جهت رسیدگی ارجاع خواهد شد.

(آزمون وکالت، ۱۳۸۷)

گزینه د صحیح است.

۱. ارجاع به جلد دوم این کتاب از این پس جهت رعایت اختصار، به صورت (دکتر شمس، ج. ۲، ش. ...) انجام می‌شود.